

SELÂNİK YAHUDİLERİNİN FETİHTEN SONRA İSTANBUL'DA İSKÂNİ

Ayhan Pala*

Öz

Selânik Yahudilerinin İstanbul'da iskânı, şehrin imparatorluk merkezi olarak geliştirilmesi siyasetinin uygulamasıdır. İstanbul, fetihden sonra süratli imar faaliyetine sahne oldu. Şehrin imarına paralel olarak Anadolu ve Rumeli'nden çeşitli topluluklar buraya iskân edildiler. Bir taraftan sürgün siyaseti, diğer taraftan teşviklerle gönüllü olarak gelenlerin yerleşmesi ile şehrin demografik çehresi değişti. Bu çerçevede Selânik Yahudileri de sürgün kararı ile şehre iskân edildiler. Fetih öncesi İstanbul'da Romanyot, Karaî, Aşkenaz ve İtalyan Yahudi cemaatleri bulunuyordu. Bizans döneminde Anadolu ve Balkanlarda yaşayan ve kendilerine Romanyot denen Yunanca konuşan Yahudiler İstanbul'un fethinden sonra buraya yerleşmeye zorlanmışlardır. Bu çerçevede Selânik Yahudi Cemaatinin de İstanbul'a göç ettirildiği bilinmektedir. İstanbul'un fethinden sonra uygulanan bu mecburî iskân siyaseti neticesinde Selânik şehrinde hiç Yahudi nüfus kalmamış, XV. yüzyıl sonunda İspanya Yahudilerinin şehre gelmesi ile bu durum değişerek Sefarad Yahudileri şehrin en kalabalık dinî topluluğu haline gelmiştir. Bu makalede, Osmanlı arşiv vesikaları ve araştırmaların ışığında, Selânik'ten İstanbul'da mecburî iskâna tâbi tutulan Yahudilerin şehrin hayatındaki tesirleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selânik, Yahudiler, İstanbul, iskân siyaseti, Romanyotlar

The Settlement of Thessaloniki Jews in Istanbul After The Conquest

Abstract

The settlement of the Thessaloniki Jews in Istanbul is an application of the policy of developing the city as an imperial center. Istanbul was the scene of an enormous reconstruction activity after the conquest. Various communities from Anatolia and Rumelia were settled here in parallel with the city's reconstruction. The demographic appearance of the city has changed with the settlement policy of exile on the one hand, and volunteers on the other. In this framework, the Thessaloniki Jews were settled in the city with the decision of exile. There were Romaniots, Karaite, Ashkenazi and Italian Jewish communities in Istanbul before the conquest. Greek-

* Dr. Öğr. Üyesi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı*, Bosna Binası, Teknikokullar-Ankara/Türkiye, aypala@gazi.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-9051-6339

speaking Jews, who lived in Anatolia and the Balkans during the Byzantine period and called themselves Romaniot, were forced to settle in Istanbul after the conquest of Istanbul. In this framework, it is known that the Jewish Community of Thessaloniki was also immigrated to Istanbul. As a result of this compulsory settlement policy implemented after the conquest of Istanbul, there was no Jewish population left in Thessaloniki. This situation changed and Sephardic Jews became the most crowded religious community of the city, with the arrival of Spanish Jews at the end of the 15th century. In this article, in the light of Ottoman archive documents and researches, the effects of Jews who were subjected to compulsion from Thessaloniki to Istanbul will be discussed.

Keywords: Thessaloniki, Jews, Istanbul, settlement politics, Romaniots

İstanbul, fetihten sonra süratli bir imar faaliyetine sahne oldu. Fatih'in iradesiyle şehir süratle canlandı. Şehrin imarına paralel olarak yoğun bir iskân faaliyeti görüldü. Anadolu ve Rumeli'den çeşitli topluluklar buraya iskân edildiler. Bir taraftan sürgün siyaseti, diğer taraftan gönüllü olarak gelenlerle şehrin demografik çehresi değişti. Selânik Yahudileri de sürgün kararı ile şehre iskân edildiler. Şehrin iskânı ve gelişmesi şimdye kadar yapılan pek çok araştırmada ele alınmıştır. Bu çerçevede, şehrin imparatorluk merkezi olarak kozmopolit yapısının oluşumu üzerinde de çalışmalar yapılmıştır. Ancak İmparatorluğun mühim merkezlerinden biri olan Selânik'ten mecburî iskâna tâbi tutularak şehre getirilen Yahudilerin İstanbul'daki durumu müstakil bir çalışma olarak ele alınmamıştır. Bu makalede, Osmanlı arşiv vesikaları ve araştırmaların ışığında, Selânik'ten İstanbul'a mecburî iskâna tâbi tutulan Yahudilerin şehrin hayatındaki tesirleri ele alınacaktır.

Fetihten önceki asırlarda İstanbul'un nüfusu eski devirlerdekinin çok altına düşmüştü. X. asırda Orta Çağın en büyük ve pırlıtlı şehri olduğu düşünülen¹ İstanbul, Latin istilâsı da denilen 1204 Haçlı Seferinden sonra bu vasfını kaybetmişti. Şehrin harap olması ile halkın büyük bir kısmı başka yerlere göç etmiş, şehrin ortasını bile tarlalar ve bahçeler kaplamıştı. Bundan başka 1203 ve 1204 yıllarında çıkan büyük yangınlar da şehrin büyük kısmını harabe haline getirmişti. 1204 yılından sonra Latin hâkimiyetinde yaşamak istemeyen bir kısım Rum ahali de şehirden göç etmiş, şehir köyleşmiş, Gennadios Skolaryos'un dediği gibi harabelerin şehri haline dönmüştü. Şehrin nüfusu 1435 yılında çıkan büyük veba salgını yüzünden de azalmıştı. Fetihden önce İstanbul'un nüfusunun 40-50 bin kişiye düştüğü tahmin edilmiştir.² E. H. Ayverdi, muhasarada bulunmuş olan Sakız Piskoposu Leonardı'nın verdiği bilgiye dayanarak, bu nüfusun 70 bin civarında

¹ Işın Demirkent, "İstanbul – Tarih: Kuruluşundan Fethine Kadar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, 23, s. 210.

² Alfons Maria Schneider, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Belleten*, XVI/61 (1952), s. 39; Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", *TTK Atatürk Konferansları VIII: 1975*, Ankara 1980, s. 89-182, s. 111.

olabileceğini tahmin etmektedir.³ Fethin şahidi Tursun Bey, Fatih'in fetihden sonra şehre ibret nazarıyla baktığını ve bu güzel şehrin, Müslümanların elinde olmadığı için bir dilberin dağınık zülfü gibi perişan kaldığını görerek tamiri için emir verdiğini ve taht şehri seçtiğini yazıyor. Tursun Bey bundan sonra şehrin imarı için yapılanları tafsilatıyla tasvir etmiştir.⁴ Şehrin imar ve iskân işinin yürütülmesi vazifesi Subaşı Süleyman Bey'e verilmiştir.⁵ Dukas da Fetihden sonra Fatih'in şehrin imarı için verdiği emirleri kaydetmektedir. Onun verdiği bilgiye göre, "*Sultan, fethin beşinci günü Galata'ya girdi ve orada oturanların nüfuslarının yazılmasını emretti. Orada birçok kapalı ev gördü. Bu evler, gemilerle kaçmış olan Latinlerin evleriydi. Sultan bu evlerin açılmasını ve içinde bulunan eşya ve malların hepsinin tabir olunmasını ve kaçanlardan bir kimse üç ay içinde döndüğü takdirde mallarını almaya hakkı olacağını, dönmeyecek olanların mallarının sultana ait olacağını emretti. ... Sultan, aynı zamanda doğu ve batı vilayetlerinden Eylül ayına kadar beş bin ailenin şehre getirilip iskân olunmalarını ve nakilleri için deftere ithal olunacak olan aile efradı, Constantinopolis'e gelmek istemeyecek olurlarsa idam olunmalarını emretti.*"⁶ Fatih'in hizmetinde bulunan ve devrin şahidi olan Kritovulos'un verdiği bilgiye göre Fatih, savaşta hizmeti görülenleri rütbe, mansıp ve hediyeler ile mükâfatlandırdı. Dukas'ın verdiği bilgiye göre, "*Bundan sonra devlet büyükleri ile şehri gezmeye başladı. En güzel mevkiini kendisi için bir saray yapılmak üzere seçti. Birçok seçme binaları da devlet büyüklerine bediye etti. Bendegânından bir kısmına da içinde oturmak için muhteşem binalar tahsis etti. Kendisi için seçmiş olduğu esirleri şehrin limanı sahilinde yerleştirdi ve esirler için ödenmesi gereken vergiyi de bir süre için affederek onlara da oturmaları için evler verdi.*"⁷ Fatih'in Anadolu'dan getirttiği nüfusun mühim bir kısmı harab vaziyette olan bu şehirde barınamayarak eski yurtlarına dönmüştür. Bunun üzerine Fatih, Rumeli'deki Yahudiler ile Mora'da ve başka yerlerdeki Rumları sürgün usulü ile şehre iskân etmiştir.⁸ Sürgün usulü, Osmanlı idaresinin yeni fethedilen toprakların iskânı ve yeniden teşkilatlanması için başvurulan bir uygulamadır.⁹ 1477 yılı tahririne göre nefis-i İstanbul'da toplam hane sayısı 14.803 olarak belirlenmiştir. Bunun 1647'si Yahudi'dir.¹⁰ 1535 tahririnde Yahudi hane sayısı 8070'e yükselmiştir.

³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskân ve Nüfusu*, Ankara 1958, s. 70.

⁴ Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth*, (haz. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 65-76.

⁵ Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, (çev. Karolidi, haz. Muzaffer Gökman), İstanbul 1967, s. 109; Dukas, *İstanbul'un Fethi: Dukas Kroniği (1341-1462)*, (çev. V. Mirmiroğlu), İstanbul 2013, s. 212.

⁶ Dukas, *İstanbul'un Fethi*, s. 211-212.

⁷ Dukas, *İstanbul'un Fethi*, s. 106-107.

⁸ Halil İnalçık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetihden sonra İstanbul'un Yeniden İnşası, Bilâd-i Selâse: Galata, Eyyüp, Üsküdar*, İstanbul 2019, s. 5, 227.

⁹ Halil İnalçık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", (çev. Oktay Özel), *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara 2000, s. 465-472; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 11, (1949-1950), s. 524-569.

¹⁰ İnalçık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, s. 229; Halil İnalçık, "Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", (terc. Fahri Unan), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (2015), s. 223.

Şüphesiz bu sayıda İber Yarımadasından gelenler büyük çoğunluğu oluşturuyordu.¹¹

Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra kurduğu vakıflar vasıtasıyla şehrin imarında öncülük etti. Fatih Külliyesi, Kapalı Çarşı, Eski Saray ve Topkapı Sarayı şehrin fizikî çehresini değiştirdi. Aksaray, Karaman, Konya ve başka yerlerden sürgün siyaseti vasıtasıyla Türk nüfus şehre iskân edildi.¹² Evliya Çelebi şehre iskân edilenlerin uzun bir listesini vermektedir. Ancak bu listede şehre fetihten çok sonra yerleştirilenlerin de yer aldığı görülmektedir. Evliya'ya göre: “*Selânik Yehudilerinin elli cemaatı Tekfur Sarayına ve Şebud Kapusu canibine kodular. Anın için (Cufud) Kapusu dirler.*”¹³ Şehre yeni gelenler, çoğu geldikleri yerin adını taşıyan yeni mahalleler kurdular. Aksaray, Karaman, Çarşamba gibi semtler bu şekilde teşekkül etti. Yoğun iskân neticesinde XV. asrın sonunda şehrin mahalle sayısının 182'yi bulduğu görülmektedir.¹⁴

Şehri imparatorluk merkezi olarak yeniden kurmak isteyen Fatih, iktisadî hayatın çeşitli alanlarında başarılı olmuş gayrimüslim unsurları da şehre iskân ettirdi. Bu topluluklardan birisi Yahudilerdir. 1523'te Osmanlı hanedanı tarihini yazan Giritli Yahudi bilgin Eliyah Kapsali, II. Mehmed'in politikalarını anlatırken, Yahudilerin Fatih tarafından İstanbul'a davet edildiğini ve onlara hususî menfaatler sağlandığını ve bu hususta bir ferman çıkarıldığını bildiriyor.¹⁵ Fetih öncesi İstanbul'da Romanyot, Karaî, Aşkenaz ve İtalyan Yahudi cemaatleri bulunuyordu. Bunlara Fetih'ten sonra başka yerlerden sürgünle getirilen Romanyot Yahudileri eklendi. Bizans döneminde Anadolu ve Balkanlarda yaşayan ve kendilerine Romanyot denen Yunanca konuşan Yahudiler İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'a yerleşmeye zorlanmışlardır. Fetih'ten sonra Yahudi Hahambaşı olarak seçilen Moşe Kapsali ve ondan sonra gelen Elie Mizrahi de Romanyot Yahudilerinden idi.¹⁶

¹¹ Halil İnalçık, “Jews in the Ottoman Economy and Finances, 1450-1500”, *The Islamic World From Classical to Modern Times: Essays in Honor of Bernard Lewis*, (eds. C. E. Bosworth-Charles Issawi), Princeton 1989, pp. 514-515.

¹² Halil İnalçık, “İstanbul - Türk Devri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, 23, s. 233; İnalçık, “Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un”, s. 215-225; Ayhan Pala “Aksaraylıların İstanbul'da İskâmı”, *Aksaray ve Cemaleddin-i Aksarayî Sempozyumu, 22-23-24 Ekim 1993*, İstanbul 1994), s. 71-74.

¹³ Evliya Çelebi Mehmed Zillî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Birinci cild, (tabî Ahmed Cevdet), Dersaadet 1314, s. 114.

¹⁴ Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında*, s. 84.

¹⁵ Joseph R. Hacker, “Ottoman Policy toward the Jews and Jewish Attitudes toward the Ottomans during the Fifteenth Century”, *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, (eds. Benjamin Braude-Bernard Lewis), Volume I. The Central Lands, New York 1982, p. 118.

¹⁶ Mehmet Aydın, “İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14(2002), s. 8.

İstanbul'un iskânı siyaseti gereği Selânik Yahudi cemaatinin de İstanbul'a göç ettirildiği anlaşılmaktadır. Selânik Tahrir Defterlerinde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre, İstanbul'un fethinden sonra uygulanan bu mecburî iskân siyaseti neticesinde Selânik şehrinde hiç Yahudi nüfus kalmamış, ancak XV. yüzyıl sonunda İspanya Yahudilerinin gelmesi ile bu durum değişmiştir.¹⁷ Selânik şehrinde Bizans döneminde bir Yahudi cemaati mevcuttu ve bunların iki sinagogu bulunmaktaydı.¹⁸ Şehre ilk gelen Yahudilerin MÖ. 140 dolaylarında İskenderiye'den geldiği tahmin ediliyor.¹⁹ Bu Yahudilerin Fenikelilerle geldikleri sanılmaktadır. Tahminen 52 yılında şehri ziyaret eden Saint Paul, burada eski bir sinagogda Yahudi cemaati ile görüşmüştü.²⁰ Daha sonra Roma İmparatorluğunun idaresindeki Mısır ve Filistin'den bazı Yahudi topluluklarının Selânik'e geldikleri anlaşılmaktadır. Kudüs'teki İkinci Mabed'in 70 yılında Roma idaresi tarafından yıkılmasından sonra, Roma Senatosu'nun emriyle, büyük bir Filistin sürgün grubu Selânik'e nakledilmişti. Yahudiler, İkinci Mabed'in yıkılmasından çok önce kesinlikle Filistin'den göç etmişler ve Balkan yarımadasının büyük şehirlerine ve Roma İmparatorluğu'nun geri kalanına yerleşmişlerdi. Çağdaş bir coğrafyacının iddiasına göre, MS. I. yüzyılda İmparatorlukta Yahudi kolonisine sahip olmayan büyük bir şehir yoktu.²¹ Bölgede bulunan MS. II. ve III. asra ait iki lahitteki Yunanca yazılar da Yahudilerin bölgedeki varlığının delilleridir.²² Bunlardan Makedonya'ya Skobi antik şehrinde bulunan ve MS. I. veya II. asra ait olduğu anlaşılan kitabede Kl. Tiberius Polikharmos'un, sinagoga yaptığı bağıştan bahsedilmektedir.²³ Selânik'te bulunan ve MS. III. veya IV. asra ait olduğu sanılan mezar kitabesi ise bilinen ilk Roma vatandaşı Yahudi'ye aittir.²⁴

¹⁷ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) *TT.d 7 numaralı Selânik Mufassal Tahrir Defteri*; BNCM: "SN 16/35 [Selânik Mufassal Tahrir Defteri parçası]", (ed. Bistra A. Cvetkova), *Fontes Turcici Historiae Bulgaricae*, XIV, Sofia, 1972, pp. 386-402.

¹⁸ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1947, s. 9-12.

¹⁹ Paul Isaac Hagouel, "History of the Jews of Thessaloniki: From Jews to Hellenes, From Antiquity to Modern Times", *Jews in Macedonia: History, Tradition, Culture, Language and Religion, On the Occasion of the 70th Anniversary of the Renewal of the Jewish Community in Macedonia After the Second World War (1944-2014)*, *International Scientific Conference, MASA, 18-19 December 2014, Skopje*, (Skopje 2015), p. 31.

²⁰ Jos. Nehama, *Histoire des Israelites de Salonique, Tome I: La Communauté Romaniote – Les Sefaradis et leur Dispersion*, (Salonique 1935), pp. 33-34, 38-39. Fransızca metinlerin tercümesinde yardımcı için dostum Ahmet Çetin Ertürk'e teşekkür ediyorum.

²¹ M. Franco, *Essai sur L'Histoire des Israelites de L'Empire Ottoman*, Paris 1897, p. 20.

²² Hagouel, "History of the Jews of Thessaloniki", p. 31, Pantelis M. Nigdelis, "Synagoge(n) und Gemeinde der Juden in Thessaloniki: Fragen aufgrund einer neuen jüdischen Grabinschrift der Kaiserzeit", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 102 (1994), pp. 297-306 ve N. Vulic, "Inscription grecque de Stobi", *Bulletin de correspondance hellénique*, vol 56 (1932), pp. 291-298'den naklen.

²³ Vulic, "Inscription grecque de Stobi", pp. 291, 294.

²⁴ Nigdelis, "Synagoge(n) und Gemeinde", p. 299.

Yahudiler, Mısır'da çeşitli devirlerde katliama maruz kalmışlar, bilhassa 115 yılında İskenderiye'de isyan etmelerinden ve 415 yılında İskenderiye Piskoposu Kiril tarafından kovulmalarından sonra Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmışlardı. Bunların, Selânik gibi liman şehirlerine göç ettikleri bilinmektedir. Akdeniz halklarının entelektüel merkezi olan İskenderiye'den gelen, Yunanca konuşan ve Helenistik kültürü taşıyan bu Yahudilerin birçoğu Homeros ve Platon'u okuyor, denizcilik ve ticaret bilgileri ile gittikleri yerleri canlandırıyor, ilim ve sanat hayatına yeni bir renk katıyorlardı.²⁵ Strabo'nun verdiği bilgiye göre Selânik bölgesinde daha evvel de Yahudiler bulunuyordu. Selânik, diaspora Yahudilerinin en mühim merkezlerinden biri olmuştu.²⁶ Selânik'in bu devirlerinde Yahudiler, Roma'ya tâbi bütün şehirlerde görüldüğü gibi, eski kanunlara bağlı, siyasî, idarî, adlî ve malî muhtariyete sahip bir cemaat olarak disiplinli bir topluluk oluşturuyorlardı. Bu devirde şehrin Yahudilerinin çoğu esnaf, dokumacı, boyacı ve Helenistik dönemde, İskenderiye'de görüldüğü gibi, gönüllü askerdî.²⁷ Onlar arasında entelektüel faaliyetle meşgul kişilerin bulunduğunu da düşünebiliriz. Meselâ, 1329'da Abba Kalomiti'nin oğlu Adoniyah, İbn Meymun'un *Şaşkanlar Rebberi*'nin İbranice yorumunun bir kopyasını Selânik'te tamamlamıştı.²⁸ 1165 yılı civarında şehre gelen Yahudi seyyah Tudelalı Benyamin'e göre şehirde 500 kişilik bir Yahudi cemaati vardı. Yahudiler bu yerde çok baskı görüyorlar ve el işi yaparak yaşıyorlardı. Selânik'in nahiyesi Drama'da ise 140 Yahudi mevcuttu.²⁹ Benyamin'in güzergâhı üzerinde olmadığı için görmediği, Selânik civarında başka bir Yahudi topluluğu da vardı.³⁰ 1123 yılı civarında şiddetli Yahudi karşıtı Epir Despotu Theodore I. Dukas Angelos'un başşehri olarak Selânik'i seçmesi bu şehirdeki Yahudi baskısının muhtemel sebebi olarak görülmektedir.³¹ Ancak bu yıllarda da sinagoglara bağlı mekteplerde eğitimin ve ilmî faaliyetin devam ettiği anlaşılmaktadır.³² İbranice IX.

²⁵ Nehama, *Histoire des Israelites de Salonique*, pp. 14-17, 21-22.

²⁶ Nehama, *Histoire des Israelites de Salonique*, pp. 21-22.

²⁷ Nehama, *Histoire des Israelites de Salonique*, pp. 24, 26.

²⁸ D. Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine World from the Tenth to the Mid-Fifteenth Century: Some Aspects of their Evolution", *Jewish Reception of Greek Bible Versions. Studies in their Use in Late Antiquity and the Middle Ages*, (eds. Nicholas de Lange-Julia G. Krivoruchko-Cameron Boyd-Taylor), Tübingen, 2009, p. 159, Steven B. Bowman, *The Jews of Byzantium 1204-1453*, Alabama 1985, p. 252, no. 47'den naklen.

²⁹ Benjamin of Tudela, *The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*, (transl. A. Asher), Vol. I: Text, Bibliography, and Translation, London-Berlin 1840, pp. 49-50.

³⁰ Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine World", p. 160.

³¹ Heath W. Lowry, "From Lesser Wars to the Mightiest War: The Ottoman Conquest and Transformation of Byzantine Urban Centers in the Fifteenth Century", *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*, (eds. Anthony Bryer and Heath Lowry), Birmingham 1986, p. 334, Joshua Starr, *Romania: The Jewries of the Levant After the Fourth Crusade*, Paris 1949, p. 77'den naklen.

³² Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine", p. 159, N. de Lange, "Jewish education in the Byzantine Empire in the twelfth century", *Jewish education and learning*, (eds. G. Abramson-T. Parfitt), Chur, 1994, pp. 116-118'den naklen.

yüzyıldan ve her halükârda X. yüzyıldan itibaren, güney İtalya'daki topluluklardan başlayarak Bizans dünyasında Yahudi ayini ve yazılı kültürün dili olarak yaşıyor ve Bizans Yahudileriyle farklı kültürel çevrelerden gelen veya ikamet eden diğerleri arasındaki iletişimi ve işlemleri kolaylaştırıyordu.³³

Hıristiyanlığın hâkim olduğu devirde Selânik Yahudilerinin bir kısmı bu yeni dine girmek zorunda bırakıldı. Haçlı Seferleri yıllarında İngiltere, Fransa, Almanya ve başka yerlerden Doğu'ya, Polonya'ya ve daha az sayıda Balkanlara ve Selânik'e toplu olarak göç ettiler. 1348'den 1359'a kadar süren ve Kara Ölüm denen büyük veba salgını sırasında birçok defa mezalime maruz kalan Yahudiler de göçe mecbur kaldılar. Bir grup Aşkenaz da Selânik'e gelerek 1375'te Yunan Yahudilerine katıldı ve kendi mabedini kurdu. Bu grup, Macar kralı I. Louis'nin (1342-1382) onları sınır dışı ettiği Macaristan'dan geliyordu. Bunlara 1381'den itibaren İber Yarımadası'ndan çeşitli ülkelerden geçerek gelen Yahudiler de katıldı. Böylelikle Selânik Yahudilerinin sayısı arttı.³⁴ XV. asrın sonunda Almanya, İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudilerin iskânıyla Selânik'te Yahudi nüfusu Müslüman ve Hıristiyanların önüne geçti. 1500 ve sonrası tahrir kayıtlarından bu anlaşılmaktadır.³⁵ Bu tarihten sonra Yahudiler Selânik şehrinde en kalabalık grubu teşkil ettiler. Bu sebeple Selânik, Yahudiler tarafından "İkinci Kudüs" olarak anılmıştır.³⁶ Bu yıllardan sonraki tahrir defterleri yeni gelen Yahudileri ve geldikleri yerleri bildirmektedir.³⁷

Anadolu'da ve Balkanlar'da Roma (Bizans) devirlerinde yerleşmiş, gelenekleri ve kültürleri Bizans hâkimiyeti altında oluşmuş ve Yunanca konuşan Yahudiler Roma ülkesi halkı anlamında Romanyot olarak adlandırılıyorlardı³⁸ Selânik'in 1432 ve 1454/55³⁹ yıllarında yapılmış olan tahrirlerinden ancak ikincisinin bir kısmı elimizdedir.⁴⁰ Baş tarafı eksik olan defter sadece Selânik

³³ Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine", p. 162, N. de Lange, "The Hebrew language in the European Diaspora", *Studies on the Jewish Diasporas in the Hellenistic and Roman periods*, (eds. B. Isaac-A. Oppenheimer), Tel Aviv, 1996, pp. 109-137, N. de Lange, "Hebrews, Greeks or Romans? Jewish culture and identity in Byzantium", *Strangers to themselves: the Byzantine outsider*, (ed. D. C. Smythe), Aldershot 2000, pp. 111-113'ten naklen.

³⁴ Nehama, *Histoire des Israelites de Salonique*, p. 107-108.

³⁵ Ayhan Pala, *XV-XVI. Yüzyullarda Selânik Şebri* (doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1991, s. 44-48, 71; BNCM: "SN 16/35", *Fontes Turcici Historae Bulgaricae*, pp. 386-402; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tahrir Defterleri TT.d 403; Başbakanlık Tapu ve Kadastro Arşivi (BTKA), Tahrir Defterleri TD 186.

³⁶ Eric R. Dusteler, *İstanbul'daki Venedikliler: Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*, (çev. Taciser Ulaş Belge), İstanbul 2012, s. 156.

³⁷ Pala, *XV-XVI. Yüzyullarda Selânik Şebri*, s. 44, 60, 67; BNCM: SN 16/35; BOA, TT.d. 403; BTKA, TD 186.

³⁸ Avigdor Levy, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Princeton, New Jersey 1992, p. 3.

³⁹ Michael Ursinus, "An Ottoman Census Register for the Area of Serres of 859 H. (1454-1455)? A Reconsideration of the Date of Composition of Tahrir Defteri TT 3", *Südost-Forschungen*, XLV (1986), pp. 25-36.

⁴⁰ BOA, TT.d. 3.

şehrinden bazı nahiyeleri ihtiva etmekte, şehrin merkezi hakkında bilgi vermemektedir. 1478 yılında yapılmış üçüncü tahrirde, şehirde yaşayanların %41'inin Müslüman, %59'unun Hıristiyan olduğu görülüyor.⁴¹ Tahrir defterine göre şehirde hiç Yahudi nüfus yaşamamaktadır. Bunun sebebi daha evvel şehirde yaşayan Yahudilerin İstanbul'un fethinden sonra oraya iskân edilmeleridir.⁴² Fetih'ten sonra Selânik ve Edirne'den 50 Yahudi cemaati İstanbul'da iskân edilmiştir.⁴³ Osmanlı vesikalarında Edirne Yahudisi olarak kaydedilen bazı Yahudilerin, Selânik menşeli Yahudiler olması ihtimali üzerinde durulmuştur.⁴⁴ İstanbul'un fethinden evvel Selânik'i terk etmiş olan Yahudilerin Fetih'ten sonra Edirne'den İstanbul'a sürgün edildikleri bazı kayıtlarda yer almaktadır. Selânik'ten sürgün yolu ile gelenlerin muhtemelen 1455-1457 yıllarında İstanbul'da iskân edildikleri tahmin edilmektedir.⁴⁵ Şehrin 1455 tarihli tahririnde Selânik Yahudilerinin yazılmamış olduğundan hareketle, iskânın bu tarihten sonra gerçekleştiğini düşünebiliriz. Zira 1455 tahririne ait defterde Yahudilerin geldikleri yerler Yanbolu, Kesriye, Trikkala, İştıp, Karın-ova, Kırtova, Sofya, Prilep, Fener, İzdin, Nikebolu, Lovca, Filibe ve Livadiye olarak kaydedilmiştir.⁴⁶ Selânik şehrinin Venedik hâkimiyetinde kaldığı 1423 ile 1430 yılları arasında şehrin Yahudi nüfusunun azaldığı, vergi miktarlarının düşmesinden ve cemaat temsilcilerinin Venedik makamlarına, Türk tehdidi geçinceye kadar vergilerin askıya alınması ve azalan nüfuslarından dolayı vergi miktarının azaltılması için dilekçe vermelerinden istidlâl edilmektedir.⁴⁷ Selânik Venedik idaresine geçtiğinde buradaki Yahudilerin bir kısmının şehirden ayrılarak Edirne'ye göç ettikleri bilinmektedir.⁴⁸ Edirne'deki Karaî cemaatinin sonraki devirlerde İstanbul'da yaşamakta olduğu görülmektedir.⁴⁹ 1453'ten sonra İstanbul'da iskân edilen bu topluluğun kalıntılarının elli ile doksan aile arasında sayılmış olması da bunu göstermektedir.⁵⁰

⁴¹ Pala, *XV-XVI. Yüzyıllarda Selânik Şehri*, s. 31, 35; BOA, *TT.d.* 7.

⁴² Heath W. Lowry, "Portrait of a City: The Population and Topography of Ottoman Selânik (Thessaloniki) in the Year 1478", *Diptiba* (1980-1981), pp. 254-292, 261.

⁴³ M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "İstanbul – Türk Devri", *İslâm Ansiklopedisi*, 5/II, s. 1206; Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında*, s. 76, n. 80.

⁴⁴ Mark Alan Epstein, *The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Freiburg 1980, p. 21, Steven B. Bowman, *The Jews of Byzantium*, p. 26'dan naklen.

⁴⁵ Hacker, "Ottoman Policy toward the Jews", p. 118.

⁴⁶ Halil İnalçık, *The Ottoman Survey of 1455: The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*, İstanbul 2012, p. 440-444.

⁴⁷ Lowry, "From Lesser Wars", p. 334-335, Starr, *Romania: The Jewries of the Levant*, pp. 20, 77-79'dan naklen.

⁴⁸ Epstein, *The Ottoman Jewish Communities*, p. 21; Bernard Lewis, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, (çev. Bahadır Sina Şener), Ankara 1996, s. 143, S. D. Goitein, "Eduyot qedumot min ha Geniza al qehillat Saloniki", *Sennot*, 2 (1971-1978), pp. 11-33'ten naklen.

⁴⁹ Hacker, "Ottoman Policy toward the Jews", p. 119.

⁵⁰ Lowry, "From Lesser Wars", p. 334-335.

Yahudilerin İstanbul'da IV. asırdan beri yaşadıklarına dair bilgiler vardır. Miladın 318 yılında İstanbul Yahudilerinin Tahtakale civarındaki Bakırcılar Çarşısında bir sinagoglarının bulunduğu, bu sinagogun 132 yıl sonra II. Teodosius (408-450) ve kız kardeşi Pulcherie tarafından kiliseye çevrildiğine dair bir bilgi vardır.⁵¹ 442 yılında II. Teodosius zamanında, fakat onun yokluğunda şehrin valisinin, Ayasofya'nın batı kapısı tarafında Yahudilerin bir sinagog inşa etmelerine izin verdiği, şehre dönen Teodosius'un bu mabedi kiliseye çevirttiği rivayet edilmektedir. Yeni inşa edilen sinagogun aynı devirde yakıldığı rivayeti de vardır. Her iki bilgi doğru ise kiliseye çevrilen sinagogun biri 318 yılında biri de Teodosius zamanında yapılan olmak üzere iki adet olduğu hükümüne varılabilir. Bu bilgi bu tarihte şehirde bir cemaat teşkil edecek sayıda Yahudi'nin bulunduğunu göstermektedir.⁵² Fatih Sultan Mehmed vakfiyesinde aynı yerde bulunan bir sinagogdan bahsedilmesi Yahudilerin zamanla burada mabedlerini yeniden yaptıklarını göstermektedir.⁵³ Bu yeni sinagoga ait olabilecek bir bina günümüze kadar gelmiştir.⁵⁴

Yahudilerin IX. asırdan itibaren Haliç'in güney kıyısında, özellikle günümüzdeki Bahçekapı semti ile Ayasofya arasında kalan bölgede ikamet etmekte oldukları bazı kaynaklarda bildirilmektedir. Mahallenin surlardan denize doğru çıkış kapısı olan *Porta Iudece* (Yahudi Kapısı) muhtemelen bugünkü Yenicami civarında idi. Fetihden önceye ait Buendelmonti haritasında *Porta Iudece* görülmektedir.⁵⁵ A. Van Millingen, Yahudi Kapısı hakkındaki çeşitli görüşleri değerlendirdikten sonra Perama (Balık Pazarı) Kapısı olduğu kanaatini bildiriyor.⁵⁶ Perama Kapısı'na İskele Kapısı da denmektedir.⁵⁷ Osmanlı devrindeki Cühud (Çıfıt) Kapısı'nın Bizans devrindeki hangi kapıya tekabül ettiği üzerinde muhtelif görüşler vardır. Vlanga (Yenikapı) bölgesinde de Yahudi Kapıları bulunmaktaydı.⁵⁸ Yahudi Kapısı adının

⁵¹ Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s. 18, Du Fresne, *Histoire byzantine II*, Paris 1680, p. 167'den naklen; Andrew Sharf, "Constantinople", *Encyclopaedia Judaica*, Fred Skolnik (ed.), 2nd ed., Thomson Gale, p. 182.

⁵² D. Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople from the Komnenan to the Palaiologan Period", *Vizantijskiy Vremennik*, 55/2 (80) (1998), p. 31; D. Jacoby, "Les quartiers juifs de Constantinople a l'epoque byzantine", *Byzantion*, 37 (1967), pp. 168-169; Naim A. Güleriyüz, "Tarih Boyunca İstanbul'da Yahudi İkamet Bölgeleri", *Tarih İçinde İstanbul: Uluslararası Sempozyum - Bildiriler*, İstanbul 2011, s. 309.

⁵³ Güleriyüz, "Tarih Boyunca İstanbul'da, s. 311; "Fatih Sultan Mehmed'in Ayasofya Vakfiyesi", (terc. Ahmed Akgündüz-Said Öztürk-Yaşar Baş), *Fatih: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Bülteni Ayasofya Özel Sayısı*, Ocak-Mart (2014), s. 83 (vakfiye sayfası); *Fatih Mehmet II Vakıfları*, Ankara 1938, s. 211.

⁵⁴ Ali Saim Ülgen, *Fatih Devrinde İstanbul, 1453-1481*, Ankara 1939, s. 25, n. 70.

⁵⁵ Güleriyüz, "Tarih Boyunca İstanbul'da, s. 310.

⁵⁶ Alexander Van Millingen, *Byzantine Constantinople: the Walls of the City and Adjoining Historical Sites*, London 1899, pp. 216-219.

⁵⁷ Ülgen, *Fatih Devrinde İstanbul*, s. 35.

⁵⁸ George P. Majeska, *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Washington 1984, pp. 37-38, 268; B. de Khitrowo, *Itinéraires Russes en Orient*, Geneve 1889, p. 121.

çeşitli devirlerde farklı kapılar için kullanılmış olduğu kaynaklarda görülmektedir.⁵⁹ İmparator I. Aleksius Komnenus, 1082'de Normanlara karşı mücadelelerinde yardım etmeleri karşılığında, Venedik'e özel gümrük ayrıcalıkları tanımış, hatta Konstantinopolis'in bir mahallesini onlara tahsis etmişti.⁶⁰ Anna Komnena'nın verdiği bilgilerden, babası I. Aleksios Komnenus (1081-1118)'un İstanbul'da Venediklilere verdiği bölgenin sınırında eskiden Yahudilerin yaşadığına dair bilgiler bulunmaktadır.⁶¹ Bu bilgilerden de Yahudilerin eskiden yaşadığı bölgenin bugünkü Eminönü civarında olduğu sonucu çıkmaktadır.

Yahudilerin Bizans devrinde İstanbul'da yaşadıkları yerler hakkında bazı seyyahların kitaplarında bilgilere rastlanmaktadır. 1160'larda Konstantinopolis'i ziyaret etmiş olan Yahudi seyyah Tudelalı Benyamin'e göre, şehirde 2000 Rabbanî ve 500 Karaî Yahudi yaşıyordu. Buradaki Yahudi cemaatleri bir duvarla birbirlerinden ayrılmıştı. Bizanslılar şehir merkezinde yaşayan Yahudileri Haliç'in karşı tarafına sürmüşlerdi. Birçoğu ipek kumaş imalatçısı veya tacir olan buradaki Yahudiler her türlü kötü muameleye maruz kalarak baskı altında yaşıyorlardı.⁶² Karaîlerin 1000 yılı civarında İstanbul'da bir cemaatlerinin olduğu bilinmektedir.⁶³ XI. yüzyıldan itibaren Pera'da bir Karaî topluluğu vardı ve Konstantinopolis, başka yerlerden gelenler için de Karaî öğreniminin önemli bir merkezi haline gelmişti.⁶⁴ X. ve XI. asırlarda İstanbul Karaîlerinin canlı bir dinî edebiyata sahip oldukları biliniyor.⁶⁵ 1044'te İstanbul'da patlak veren şiddetli isyanlardan sonra, İmparator IX. Konstantin, Yahudilerden son otuz yıl içinde şehre yerleşmiş olanların sınır dışı edilmesini emretmiştir. Bu tarihte Yahudilerin Pera'ya sürüldüklerine dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Bayram günleri konusunda aralarındaki eski bir tartışma bu iki cemaatin birbirlerine saldırdıkları hadiselerle yol açmıştı. Aralarındaki duvar da muhtemelen Bizans idaresi tarafından düşmanlığı önlemek için yapılmıştı.⁶⁶

Tudelalı Benyamin'den yaklaşık kırk yıl sonra, 1203-1204'te, İstanbul, Dördüncü Haçlı Seferi'ne katılan Latin orduları tarafından ele geçirildi. Pera'daki Yahudi mahallesi de dahil olmak üzere şehrin büyük bölümü yakıldı.⁶⁷ Ancak bu

⁵⁹ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion - Konstantinopolis - İstanbul*, (çev. Ülker Sayın), İstanbul 2001, s. 59; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s. 272-274.

⁶⁰ Dusteler, *İstanbul'daki Venedikliler*, s. 33.

⁶¹ Jacoby, "Les quartiers juifs de Constantinople", p. 170; *The Alexiad of Anna Comnena*, (transl. E. R. A. Sewter), Bungay 1969, p. 191.

⁶² Benjamin of Tudela, *The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*, (transl. and ed. A. Asher), Vol. I: Text, Bibliography, and Translation, London-Berlin 1840, pp. 55-56.

⁶³ Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine World", p. 165.

⁶⁴ Sharf, "Constantinople", p. 182.

⁶⁵ Golda Akhiezer, "Byzantine Karaism in the Eleventh to Fifteenth Centuries", *Jews in Byzantium: Dialectics of Minority and Majority Cultures*, Leiden-Boston 2011, pp. 725-726.

⁶⁶ Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople", pp. 31, 32, 36; Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine", p. 165.

⁶⁷ Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople", p. 31.

dönemde de şehirde her iki mezhepten bir kısım Yahudinin yaşamaya devam ettiği ve muhtemelen Pera'dan şehir içine göçtükleri ve Vlanga (Langa)'da yerleştikleri tahmin edilmektedir. 1205'ten 1207'ye kadar şehirde kalan Otrantolu keşiş Nicholas, orada Rabbanî ve Karaî Yahudileriyle karşılaşmıştı; ancak Nicholas, onların nerede ikamet ettiklerini bildirmemiştir.⁶⁸ Vlanga'ya taşınmanın 1261'den sonra VIII. Mihail Palaeologos'un fermaniyle, şehrin nüfusunun artırılması siyaseti neticesinde olmuş olması da muhtemeldir. Bu dönemde Yahudi mahallesi, Venedik kolonisine bitişik yeni bir siteyi işgal etti. Yahudiler artık İstanbul'un duvarları içinde ikamet etmekten dışlanmıyorlardı. Bu site, ikamet hürriyetlerini sınırlamakla değil, başşehirini yerleşik bir sisteme göre idare etmekle ilgilenen II. Andronikus tarafından bir grup Yahudi tebaaya tahsis edildi. Her zanaatkar loncası ve her yabancı kolonisi şehrin belirlenmiş bir bölümünü işgal ettiği gibi, Yahudi grup da kendi mahallesini aldı.⁶⁹ Böylece, 1261'den sonra şehirde üç ayrı Yahudi mahallesinin teşekkül etti. Bunlar, bugünkü Eminönü bölgesinde yer alan Venedik ve Ceneviz mahalleleri ile Vlanga'daki etrafi duvarlarla çevrili mahalledir.⁷⁰

1203'ten önce Pera'da yaşadıkları yerlerin 1267 yılında Cenevizlilere verilmesinden sonra buradaki Yahudilerin Vlanga bölgesine nakledildikleri tahmin edilmektedir.⁷¹ Ancak bazı Yahudilerin burada yaşamaya devam ettiği kaynaklarda görülmektedir.⁷² Belki de Pera'dan Vlanga'ya göç iki farklı zamanda olmuştur. Haliç'teki Venedik mahallesinde de bir kısım Yahudiler yaşıyordu.⁷³ 1293 yılına ait Arap tarihçi Cezerî'nin bir kaydı, bu tarihlerde şehirde Yahudilere ve Müslümanlara ait iki mahallenin bulunduğunu, burada on iki yıl yaşamış bir tüccarın verdiği bilgiye dayanarak bildirmektedir.⁷⁴ Aynı tarihlerde Patrik I. Athanasius'un imparator II. Andronikus'a yazdığı bir mektup da şehirde bir Yahudi mahallesinin varlığını ima etmektedir. Hümanist Maximos Planoudes da 1296'dan kısa bir süre sonra yazdığı mektupta, Prodrome kilisesinin hemen yakınında bulunan Vlanga semtinde Yahudi debbağların varlığından söz etmektedir.⁷⁵ 1350'lerde şehri ziyaret eden Novgorodlu

⁶⁸ Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine", p. 167; Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople", pp. 36-40.

⁶⁹ Joshua Starr, "The Status of the Jewries of the Levant After the Fourth Crusade", *Actes du VIe Congres International d'Etudes Byzantines, Paris 27 Juillet - A Aout 1948, Tome I*, Paris 1950, p. 200.

⁷⁰ Nicholas de Lange, "Byzantium", *The Cambridge History of Judaism, Volume 6: The Middle Ages: The Christian World*, (vol. ed. Robert Chazan), Cambridge 2018, p. 81.

⁷¹ Jacoby, "Les quartiers juifs de Constantinople", p. 194.

⁷² Sharf, "Constantinople", p. 182.

⁷³ Sharf, "Constantinople", p. 182.

⁷⁴ Jacoby, "Les quartiers juifs de Constantinople", p. 190, M. İzzeddin, "Un texte arabe inedit sur Constantinople le byzantine", *Journal asiatique*, 246 (1958), pp. 453-457 ve M. Treu, *Maximi monachi Planudis epistulae*, Breslau: 1886, 1890, n0 31, pp. 50-52. den naklen.

⁷⁵ Jacoby, "Les quartiers juifs de Constantinople", pp. 190-191, N. Banescu, "Le patriarche Athanase Ier et Andronic II Paleologue: etat religieux, politique et social de l'Empire", *Academie roumaine, Bulletin de la section historique*, 23 (1942), pp. 35-36'dan naklen.

Stefan da aynı bölgede sur kenarında yaşayan Yahudiler hakkında bilgi vermiştir.⁷⁶ Stefan, bu bölgedeki denize açılan kapılara “Yahudi Kapıları” dendiğini de zikrediyor.⁷⁷ Fetih sırasında bu bölgenin harap olduğu ve buranın Yahudi sakinlerinin Fatih’in emriyle Balat semtine nakledildikleri anlaşılıyor.⁷⁸

1334 yılında İstanbul’a gelen seyyah İbn Battuta, İmparator III. Andronikos’un sarayında tercüman olarak hizmet gören Suriyeli bir Yahudiye rastlamıştı.⁷⁹ Galata’daki Venedik ve Ceneviz mahallelerine de zaman zaman Yahudilerin gelip yerleştikleri bilinmektedir. Edirne’nin Osmanlı başşehri olmasından sonra İstanbul’daki Karaî Yahudilerinin bir kısmının veya tamamının bu şehre göç ettikleri anlaşılmaktadır. Böylelikle Karaî merkezi Edirne’ye taşınmıştı. Bu tarihten sonra Doğu Avrupa Yahudilerinin Edirne Karaîleriyle yoğun temasının olduğu bilinmektedir. Ancak Edirne Karaîleri İstanbul’un fethinden sonra sürgüne tâbi tutulmuş, bir kısmı İstanbul’a iskân edilmiştir. İstanbul’a yerleşmek istemeyen bazı Karaîler ise irtibatlarının bulunduğu Kırım’a göç etmişlerdir.⁸⁰

1391’de Barselona’daki Yahudi karşıtı ayaklanmadan sonra pek çok Yahudi İstanbul’a gelmişti.⁸¹ Yahudiler fırsat buldukça şehrin çeşitli yerlerine yerleşmişlerdir. Bu Yahudi mahallelerinden birinin günümüzde Eminönü adı verilen bölgedeki Yeni Cami’nin bulunduğu, Osmanlı döneminde Porta Ioudaika (Çıfıt Kapısı)’nın olduğu yer olduğu, Yahudi yerleşiminin Çıfıt Kapısı’ndan Sarayburnu yakınlarına kadar uzandığı ve bugünkü Topkapı Sarayı bahçesinin olduğu yerde bulunduğu düşünülmektedir. Diğer Yahudi yerleşimi ise Vlanga civarında olmalıdır.⁸² Vlanga’daki Yahudi mahallesinin fetih sırasında harap olduğu ve buradaki Yahudilerin fetihten sonra Fatih’in emri ile Balat’a yerleştikleri düşünülmektedir.⁸³ 1430’lu yıllarda İstanbul’a gelen Bertrandon de la Broquière, çok gelişmiş bir ticaret mahalli olan Pera’da Yahudiler ve Rumların bulunduğunu yazmaktadır.⁸⁴ İstanbul’un 1455’teki yılındaki ilk tahririnde, Galata’da Anton di Garzan ve Mahalle-i Yahudiyan adlı iki mahallenin sakinleri olarak Yahudilerin Hıristiyanlarla beraber yazıldıkları görülmektedir. İstanbul’da ise Yahudiler beş mahallede yazılmışlardır.⁸⁵ Galata’da yazılan bu Yahudilerin fetihten sonra

⁷⁶ Majeska, *Russian Travelers to Constantinople*, pp. 37-38, 268.

⁷⁷ Majeska, *Russian Travelers to Constantinople*, pp. 37-38; Khitrowo, *Itinéraires Russes en Orient*, p. 121.

⁷⁸ Jacoby, “Les quartiers juifs de Constantinople”, p. 218.

⁷⁹ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C. I, (çev., inc. ve notlar A. Sait Aykut), İstanbul 2004, s. 503.

⁸⁰ Dan Shapira, *Avraham Firković in Istanbul (1830-1832)*, Ankara 2003, p. 3.

⁸¹ Jacoby, “The Jewish Community of Constantinople”, pp. 37-40; D. Jacoby, “The Jews of Constantinople and their demographic hinterland”, *Constantinople and Its Hinterland*, (eds. Cyril Mango-Gilbert Dagron), Cambridge 1995, pp. 228-230.

⁸² Minna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati’nin Tarihi Oluşum Yılları, 1453-1566*, İstanbul 2010, s. 5-6, 8-9.

⁸³ Jacoby, “The Jewish Community of Constantinople”, p. 194.

⁸⁴ Bertrandon de la Broquière, *Denizşırı Seyahat*, (çev. İlhan Arda), İstanbul 2000, s. 207.

⁸⁵ İnalçık, *The Ottoman Survey of 1455*, pp. 369-373.

kaçmayarak Galata'da kaldıkları, sonraki yıllarda Galata'dan İstanbul'a sürgün edilmiş oldukları anlaşılmaktadır, zira Galata'nın kendi sayımlarında bu yıllardan itibaren tek bir Yahudiye dahi rastlanmaz.⁸⁶ Bernard Lewis'e göre, sayıları yüz civarında olan Cenevizli zengin Yahudi bu dönemlerde karşıdaki eski İstanbul şehrine, Haliç dolaylarına nakledilmiştir.⁸⁷

Fatih Sultan Mehmed, fethin akabinde asayiş sağlandıktan sonra, şehir halkından kaçanların evlerine dönebileceklerini ilân etmiş ve savaş esirlerinden kendi hissesine düşen beşte biri Haliç kıyılarına yerleştirmiştir. Padişah onlara ev vermiş ve vergi muafiyeti tanımış, diğer esirlerin de fidyelerini ödemeleri şartı ile şehre yerleşmelerine izin verilmiştir. Fatih, İstanbul'dan ayrılmadan önce Rumeli ve Anadolu'dan bir kısım varlıklı Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi ailelerin İstanbul'a gönderilmesini emreden fermanlar çıkarmış, Anadolu ve Rumeli'den 4000'er ailenin İstanbul'a yerleştirilmesini emretmişti.⁸⁸ B. Lewis'e göre, bu uygulamanın maksadı iktisadî alanda faal, ama siyasî bakımdan güvenilir bir halkı şehre sokmaktı. Bu yolla herhalde hoşnutsuz durumdaki Hıristiyan tacirlere iktisadî faaliyette tehlikeli olabilecek boyutta bir rol tanımadan şehrin gelişmesini teşvik etmek mümkün olabilecekti.⁸⁹ Başlangıçta direnmeler ve çeşitli zorluklarla karşılaşan iskân siyaseti uzun vadede başarılı oldu. Meselâ, Saruhan, Balıkesir gibi bölgelerden gelenler şehirden kaçmışlardır. Sonra ilave tedbirlerle şehir hızla gelişti. Bu sırada Aşkenazi Haham İshak Sarfati, 1454'te Svabya, Stirya, Moravya, Macaristan ve Ren vilayetlerindeki bütün Yahudilere İbranice bir mektup göndererek, onları ülkelerini terk etmeye ve yeni Yahudi vatanına gelip yerleşmeye teşvik etti.⁹⁰ Ancak mecburî iskâna tâbi tutulanların bundan memnun olmayacakları açıktır. Sürgüne tâbi tutulan bazı Yahudilerin durumlarından şikâyet eden bazı mektupları günümüze intikal etmiştir.⁹¹ Zaman zaman böyle şikâyetlerde bulunmalarına rağmen sürgünlerin durumu fena sayılmazdı. Zira, sürgünlerin şehre yerleşmesi üzerinden çok zaman geçmeden, İstanbullu Yahudiler, büyük sermayeli ticaretin geleneksel alanlarında sivrilmişlerdi.⁹²

Fatih'in sürgün siyaseti neticesinde 1456'da Rumeli'den sürülen Yahudiler şehre yerleştirildiler. İzdinli 42 Yahudi aile Samatya'ya, Filibeli 38 Yahudi aile Topkapı'ya yerleştirildiler. Öbür göçmenler ise, Edirne, Niğbolu, Tırhala gibi yerlerden gelmişlerdi. Edirneli Yahudilerin Bahçe Kapısı civarında iskân edildikleri ve aynı adla bir mahalle teşkil ettikleri vakfiyelerde verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.⁹³

⁸⁶ Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin*, s. 15.

⁸⁷ Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, s. 142.

⁸⁸ İnalçık, "İstanbul - Türk Devri", s. 221.

⁸⁹ Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, s. 142.

⁹⁰ Franco, *Essai sur L'Histoire des Israelites*, pp. 34-35.

⁹¹ Hacker, "Ottoman Policy toward the Jews", pp. 119-120.

⁹² Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin*, s. 222.

⁹³ Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında*, s. 18.

İstanbul'un fethine şahit olan Ermeni şairi Ankaralı Abraham, Ankara'dan dört Ermeni'nin de İstanbul'a nakledildiğini bildiriyor.⁹⁴ Fetih'ten sonra Balat'a ilk yerleşen Yahudiler, Makedonya'nın Kasturiya şehrinden (Kesriye) göç eden yüz kadar aileydi.⁹⁵ Göçmen grupları genellikle bir mahalleye veya manastıra yerleşirdi. Rumların, Müslümanların ve Yahudilerin bir binada yaşadıkları da oluyordu. 1456'da Samatya'da 42 Yahudi, 14 Rum ve 13 Müslüman aile vardı.⁹⁶ İstanbul'u yeniden canlandırma çabalarının bir parçası olarak, Osmanlılar imparatorluklarının diğer bölgelerinden çok sayıda nüfus getirdiler. Bunlar arasında, Edirne Yahudilerinin çoğunluğu da dahil olmak üzere, Balkanlar ve Batı Anadolu'da kırktan fazla şehir ve kasabadan Yahudiler vardı. Bu durum, göçmenlerin İstanbul'da kurdukları sinagogların ve cemaatlerin adlarına da yansımıştı. Gelibolu, Enez, Dimetoka, Üsküp, Selânik, Tire ve benzeri asıl memleketlerine atıfta bulunan isimlerdir.⁹⁷

Selânik'ten sürgün edilenlerin İstanbul'a ne zaman geldikleri tam olarak bilinmemektedir. Bunların 1455-1457 yılında Selânik'ten geldiği tahmini⁹⁸ isabetli olmayabilir. 1455 tahririnde Selânik Yahudilerine ait bilgi bulunmamaktadır. Bu tahrirde ait defterin son zamanlarda bulunan parçasında⁹⁹ da Selânik Yahudileri hakkında bir bilgi olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Selânik Yahudilerinin bu tahrirden sonraki hangi yılda İstanbul'a iskân edildiklerini bilemiyoruz. Bu iskân tarihinin 1457-1462 tarihleri arasına yerleştirilebileceği vakfiyelerden hareketle tahmin edilebilir. 1462 tarihinden önce Selânik Yahudilerinin İstanbul'da bulunduğunu gösteren bir kayıt bilinmemektedir.

Selânik Yahudilerinin İstanbul'un hangi mahallelerinde yerleştirildiklerini de tam olarak bilinmemektedir. Ancak bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. 1462/63 yılında tanzimine başlanan¹⁰¹ ve 1471/72 yılında tamamlanan¹⁰² Fatih Sultan Mehmed vakfiyelerindeki kayıtlardan Bahçekapı-Eminönü bölgesinde Yahudilerin, Fil Damı mahallesinde Müslümanların, Yahudilerin, Rumların ve liman sahili boyunca genellikle Yahudilerin bulunduğu görülüyor. Fil Damı mahallesi E. H. Ayverdi'ye göre Zeyrek Yokuşu'nun alt başındaki su mahzeni

⁹⁴ Agostino Pertusi, *İstanbul'un Fethi, C. 2: Dünyadaki Yankısı*, (terc. Mahmut H. Şakiroğlu), İstanbul 2006, s. 260.

⁹⁵ Naim A. Güleriyüz, *Tarih Boyunca Trakya ve Anadolu'da Yahudi Yerleşim Yerleri*, Cilt: I – İstanbul, İstanbul 2018, s. 41, Michael Molho, *Histoire des Israelites de Castoria*, Thessaloniki, 1938, [AAIU. U188], p. 20'den naklen.

⁹⁶ İnalçık, "İstanbul – Türk Devri", s. 232-233.

⁹⁷ Levy, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, p. 6.

⁹⁸ Hacker, "Ottoman Policy toward the Jews", p. 118.

⁹⁹ İnalçık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, s. 3.

¹⁰⁰ Bu defter parçasını yayıma hazırlayan Doç. Dr. Uğur Altuğ'dan aldığımız bilgi.

¹⁰¹ *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, s. 7 (vakfiye 37-38.)

¹⁰² *Fatih Sultan Mehmed'in 877/1472 Tarihli Vakfiyesi*, (çev. Ahmet Beyatlı), Ankara 2013, s. VIII, n. 6.

civarındadır.¹⁰³ Ancak bizim tahminimize göre bu mahalle Eminönü semtindeki Orye Kapısı (Porta Neorion/Bahçekapı) yakınında olmalıdır. Zira Fatih vakfiyesi Fil Damı'nın Edirneli Yahudiler Mahallesi'nde bulunduğunu bildirmektedir.¹⁰⁴ Yerasimos'a göre de, Fil Damı mahallesi aynı bölgede, Balıkpazarı kapısının içinde, muhtemelen Mısır Çarşısı'nın tam yerinde bulunmakta idi.¹⁰⁵ Edirneli Yahudiler Mahallesi ise, aynı vakfiyede bahsettiğimiz yerde, Orye Kapısı yakınında görünmektedir.¹⁰⁶ Selânik menşe'li Edirne Yahudileri gibi doğrudan Selânik'ten sürgünle gelen Yahudilerin de bu mahalleye iskân edilmiş oldukları düşünülebilir. Aynı bölgede olan Bâbu's-Semek (Balık Pazarı Kapısı) yakınında Sirozlu Yahudi Alen'in mülkünün kaydedilmiş olması¹⁰⁷ da Selânik Yahudilerinin bu bölgede iskân edildiklerinin bir delili olabilir. XVII. asra ait Tahrir Defterlerinde "Selânik Büzürk" ve "Selânik Küçük" cemaatleri zikredilmekte ise de bunların hangi mahallede buldukları bildirilmemektedir.¹⁰⁸ Ancak, bu cemaatlerin mensuplarının çoğunun, Hubyar ve Hâce Paşa'nın komşu semtlerinde yaşadığı bilindiğinden cemaatin aslen Eminönü ile Sirkeci arasındaki deniz duvarının arkasında bulunması mümkün görünmektedir.¹⁰⁹ Bâb-ı Orya çevresinde Edirne'den getirilen Karaîler ve daha doğuda Selânik'ten gelenler vardı.¹¹⁰ Sonraki asırlara ait kayıtlar, bu cemaatin fertlerinin şehrin farklı Yahudi mahallelerine dağılmış durumda olduğunu göstermektedir.¹¹¹ 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterinde "mahalle-i Selânik" kaydı ile kastedilenin de bu bölge olduğu düşünülmektedir.¹¹² Vakfiyeden, bu bölgede kalabalık bir Yahudi nüfusunun yaşadığı görülmektedir. Bilindiği gibi Edirne Yahudileri Karaî mezhebine mensuptur. Selânik'ten gelen Yahudilerin de bir kısmı Karaî'dir. En azından bu mezhepten olanların, eğer kendi tercihleri sorulmuşsa bu mahalleye yerleşmek isteyecekleri beklenebilir. Zira, Rabbanî ile Karaî Yahudileri arasında asırlar öncesine dayanan bir ihtilâf vardı. Bu ihtilâf Selânik ve İstanbul'da büyük gerginliklere yol açmıştı. O yüzden Bizans devrinde İstanbul'daki bu iki Yahudi cemaati arasına bir duvar çekilmişti.¹¹³ Evliya Çelebi de

¹⁰³ Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında*, s. 21.

¹⁰⁴ "Fatih Sultan Mehmed'in Ayasofya Vakfiyesi", s. 29 (vakfiye sayfası).

¹⁰⁵ Stéphane Yerasimos, "La communauté juives d'Istanbul à la fin du XVIe siècle", *Turcica, Revue d'Etudes Turques*, XXVII (1995), p. 121.

¹⁰⁶ "Fatih Sultan Mehmed'in Ayasofya Vakfiyesi", s. 32.

¹⁰⁷ *Fatih Sultan Mehmed'in 877/1472 Tarihli Vakfiyesi*, s. 231.

¹⁰⁸ Uriel Heyd, "The Jewish Communities of Istanbul in the Seventeenth Century," *Oriens*, 6/2 (1953), p. 300.

¹⁰⁹ Yerasimos, "La communauté juives d'Istanbul", p. 124.

¹¹⁰ Stephanos Yerasimos, "La Fondation d'Istanbul Ottomane", *7 Centuries of Ottoman Architecture: A Supra-National Heritage*, (ed. Nur Akın-Afife Batur-Selçuk Batur), İstanbul 2001, p. 222.

¹¹¹ Yerasimos, "La communauté juives d'Istanbul", p. 114.

¹¹² Barkan, Ömer Lütfi – Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, İstanbul 1970, s. 12.

¹¹³ Jacoby, "The Jewish Community of Constantinople", pp. 31, 32, 36; Jacoby, "The Jewish Communities of the Byzantine", p. 165.

Selânik Yahudilerinin Çıfıt Kapısı ve Tekfur Sarayı taraflarına iskân edildiklerini bildirmektedir.¹¹⁴ Balat semtinde Selaniko Sinagogu'nun bulunmasına dayanılarak Selânik Yahudilerinin buraya yerleştirildiği görüşü ileri sürülmüştür.¹¹⁵ Selânik Yahudilerinin bir kısmının Fetihten sonra veya daha sonraki bir devirde buraya yerleşmiş olmaları mümkündür. Bu sinagog, 1660 yangınından sonra Bahçekapı semtinden Balat'a gelenler tarafından yapılmış olabilir. Fatih Sultan Mehmed vakfiyeleri hemen hemen her semtte az veya çok Yahudinin yaşadığını göstermektedir. Fetihten sonraki yıllarda üç dinin mensuplarının karışık olarak yaşadıkları, zamanla mahallelerin dinlere göre ayrıldığı anlaşılmaktadır. 1597 yılında, Valide Camii'nin yapımına başlandığında Eminönü Yahudileri (yaklaşık 100 hane) Hasköy'e taşındı. 1727'de cami yakınında Balık Pazarı Kapısı'nın dışında yaşayan Yahudilere mülklerini Müslümanlara satarak diğer Yahudi mahallelerine taşınmaları emredildi. Bundan böyle Hasköy, Yahudilerin yoğun olduğu tek bölge haline geldi.¹¹⁶

Selânik'ten sürgünle iskân edilen Yahudiler Bizans döneminde burada yaşayan Romanyotlara katıldılar ve onların tabi oldukları nizama tabi oldular. Yalnız sürgünle gelenlerin yirmi yıl iskân edildikleri yerlerden ayrılmaları yasaktı. Ancak bu yasağın zaman zaman delindiği bilinmektedir. Yahudilerin şehirdeki hayatları İslâm geleneklerine göre tanzim ediliyordu ama bunun dışına çıkıldığı veya İslâm anlayışına yeni bir yorum getirildiği de çok sık görülüyordu. Meselâ, Müslümanlarınkinden daha yüksek yapılar inşa etme yasağı 16. Yüzyıl İstanbul'unda uygulanmıyordu. Moşe Hamon adlı bir Yahudi dört katlı taş bir bina inşa etme hakkını elde etmişti. Yosef Nasi, teyzesi ve diğer Yahudi ileri gelenleri, saray gibi evlere sahipti.¹¹⁷ Bu gibi misaller zengin Yahudilerin, tıpkı Müslümanlar gibi, statü sembollerini satın alabildiklerini göstermektedir.¹¹⁸

1477 tarihli bir arşiv vesikasında, dönemin İstanbul'unda Yahudilere ait 1.647 hane bulunduğu ve bu rakamın toplam nüfusun %11'ini oluşturduğu görülmektedir.¹¹⁹ Cizye defterlerinde verilen bilgiler Fatih döneminin sonlarında 1.647 hane olan Yahudilerin şu ana gruplardan oluştuğunu göstermektedir: Fetih öncesi Yahudileri, Edirne'den getirilen ve Liman bölgesine yerleştirilen Karaîler, daha sonra Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden sürülüp getirilen Rabbanîler ve Karaîler. Fatih dönemi vakıflarının cizye defterleri (BOA, TD, nr. 240) adı geçen

¹¹⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 114.

¹¹⁵ Yahya Başkan, "İstanbul'un Fethi ve Yahudiler", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11/3 Eylül (2014), s. 73, Süleyman Faruk Göncüoğlu, "Haliç Yahudileri ve Sinagogları", *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri Kitabı*, İstanbul 2004, s. 147, Mustafa Yeşildal, *Balat'taki Yahudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 55, 56'dan naklen.

¹¹⁶ İnalçık, "İstanbul - Türk Devri", s. 236.

¹¹⁷ Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin*, s. 20, Hans Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinople und Kleinasien (1554-1555)*, (ed. F. Babinger), Münih-Leipzig, 1923, 113 ve 207'den naklen.

¹¹⁸ Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin*, s. 20.

¹¹⁹ Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında*, s. 80-81; İnalçık, "İstanbul - Türk Devri", s. 233.

Yahudi gruplarının sayılarını ve hanelerini vermektedir. Öyle görünüyor ki fetih sırasında Fatih Yahudilere aman vermiş ve onları hanelerinde bırakmıştır. Fetihden sonraki durumu gösteren 1545 tarihli BOA, TD, nr. 240'da 110 Yahudi ailesi kayıtlıdır. Sonra bu sayı sürgünlerle hızla artmıştır. Büyük göçten önce 1489'da İstanbul'da toplam Yahudi hanesi 2.027'ye yükselmiştir.¹²⁰

Fatih Sultan Mehmed Camii ve İmaretine ait 1540 tarihli bir tahrir defteri (BA, TD, nr. 210), cizyeleri bu vakfa ait olmak üzere, İstanbul'a yerleştirilmiş olan Hıristiyan ve Yahudilerin miktarlarıyla geldikleri yerler ve İstanbul'da sakin oldukları semtler hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Yahudilerin Gelibolu, İnoz, Dimetoka, Üsküb, Ustrumca, Ohri, Ağrıboz, İstefe, İzdin, Selânik gibi şehirlerden ve kasabalardan geldikleri kaydedilmiştir. Bunların toplamı 41'dir. Bunlardan başka İspanya Yahudileri ve Aşkenaziler de vardır.¹²¹ Bu kayıtlar bize İstanbul'un iskânı için ne kadar geniş bölgelerin nüfusunda hareketlenme olduğunu göstermektedir. Ancak bu liste tam değildir. Çünkü bu kayıтта cizyelerini merkezî hazineye verenler yer almamıştır. Onlar cizye defterinde kayıtlıdır. Nitekim, İstanbul, Galata ve Üsküdar'da oturan Yahudilere ait 1691-92 tarihli bir cizye defterinde 3.509 nefer cizye mükellefi kayıtlıdır. Bu defterde kendi arzularıyla gelenler ve sürgünler ayrı ayrı gösterilmiştir. Sürgünler arasında İzdin, Ağrıboz, Dimetoka, Selânik, Niğbolu, Yanbolu, Karaferye, Ohri, Kesriye, İştib, Siroz, Tire, Sinop ve Adalya'dan gelenlerle Samatya Kuruçeşme Yahudileri ve 60 nefer Musa Peygamber evladı mevcuttur.¹²² İstanbul Yahudileri, sinagogları etrafında ayrı ayrı cemaatler halinde ruhanî ve idarî birimler olarak teşkilatlanmıştır. Yahudilerin XVI. yüzyılın ortalarında 40-45 sinagog ve cemaatle 42 okulları vardı ve nüfusları 15.035'e ulaşmıştı.¹²³ 1535 tarihli bir vesikaya göre ise, İstanbul'da Yahudilere ait 8.070 hane bulunmaktaydı.¹²⁴ 1871'de surların içinde 284 Müslüman, 24 Rum, 14 Ermeni ve 9 Yahudi mahallesi vardı.¹²⁵ Bu tarihte Balat'ta bulunan Pol Yaşan (Eski Şehir) ve Pol Hadaş (Yeni Şehir) sinagoglarının cemaatlerinin İstanbul kökenli Yahudiler olduğu ve 1540, 1595, 1608 ve 1623 tarihli vergi defterlerinde yer alan İstanbul Büzürk ve İstanbul Küçük cemaatlerinin bunları temsil ettiği sanılmaktadır.¹²⁶

İstanbul'a sürgünle gelen ve vergilerini Fatih'in vakfına ödeyen Romanyotların İstanbul'dan ayrılmaları yasaklanmıştı ve Osmanlı yetkilileri onları orada tutmak için özel tedbirler alıyorlardı; eski vatanlarındaki ekonomik

¹²⁰ İnalçık, "İstanbul - Türk Devri", s. 235.

¹²¹ Barkan ve Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. XV-XVI.

¹²² Barkan ve Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. XVI.

¹²³ İnalçık, "İstanbul - Türk Devri", s. 235.

¹²⁴ Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, s. 142.

¹²⁵ İnalçık, "İstanbul - Türk Devri", s. 229.

¹²⁶ Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin*, s. 11-12.

menfaatlerini korumaya çalışan sürgünler, bu konuda güçlük çekiyordu.¹²⁷ Ancak vergi tahsilatı gibi işlerde çalışan Yahudi mültezimlerin Balkanlar'da ve başka yerlerde faaliyette buldukları bilinmektedir. 877/1472 civarında başlayan kayıtlar, yaklaşık yirmi yıl önce İstanbul'a gönderilen Yahudilerin Balkanlar'daki ekonomik bağlarını koruduklarını veya yeniden kurduklarını göstermektedir. Meselâ, iki farklı ortak grubu, Siroz bölgesindeki has ve zeamet arazilerinden gelir toplama hakkını elde etmiştir. İmtiyaz sahibi olan altı ortağın dördü İstanbul'daki Salona cemaatinden, biri Selânik cemaatinden ve biri Niğbolu'dan idi. Resmî olarak İstanbul'da ikamet eden vergi tahsildarları ve sarraflar, yılın büyük bir bölümünü çıkarlarının gerektirdiği yerlerde geçirmekte idiler.¹²⁸ Arşiv vesikaları, Enez'de, çeşitli İstanbul cemaatlerinden Yahudilere Hıristiyan cizye vergisi ve diğer vergilerin tahsilatının emanet edildiğine dair bilgiler ihtiva etmektedir. İstanbul'daki Selânik cemaatinden bir Yahudi, Selânik tuz vergilerini topluyordu. Yahudilerin Balkan vilayetlerinin ekonomik işlerine büyük ilgi duydukları, ancak İstanbul'un onların üssü ve merkezi olarak kaldığı anlaşılmaktadır.¹²⁹

Osmanlı Yahudileri, XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî hayatının en önemli unsurlarından biriydi.¹³⁰ Osmanlı Yahudileri başta mültezimlik olmak üzere devletin birçok iktisadî hizmet alanında vazife görüyorlardı. Bunlardan biri de sikke basımı idi. Yahudiler 1492 öncesinde İstanbul'da ve başka vilayetlerde bu teşebbüslere katıldılar. 1480'lerin başında, İstanbul, Gelibolu, Novo Brdo, Üsküp ve Siroz darphaneleri Yahudilerin ellerinde idi. Bazı durumlarda, bir Müslüman emin iken bir Yahudi nâzır olurdu. Madenî paraların fiilen basılmasına ek olarak, Yahudiler, basılan sikkelerin dağıtım ve geri çağırma sisteminde de son derece önemli bir rol oynadılar. Bu dönemde Yahudilerin elinde kaç adet darphane olursa olsun, dağıtım ve takas sistemine Yahudi sarraflar hâkim oldu. Meselâ, Siroz, Silistre, Niğbolu ve Tırnova'da 886/1476-77'de İstanbul darphanesine ödeme yapan dokuz sarraftan yedisi Yahudiydi.¹³¹

İstanbul'da Bizans devrinde Rabbanî ve Karaî mezheplerinden Yahudiler arasında inanç ve geleneklerin farklılığı sebebiyle ihtilaf yaşanıyordu. Bu anlaşmazlığın Osmanlı devrinde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut dört Yahudi topluluğu -Romanyot, Sefarad, Aşkenazi ve Musta'rib (Arapça konuşanlar)- keskin bir şekilde bölünmüşlerdi. Bunlardan başka farklı bir mezhebe mensup olan Karaîler de vardı. Bu bölünme çoğunlukla iki ana

¹²⁷ Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin*, s. 46, Haham Yosef Taitazaq, *Responsa*, (ed. M. Benayahu), Kudüs 1987, 57: 219-22'den naklen.

¹²⁸ Epstein, *The Ottoman Jewish Communities*, pp. 111-114.

¹²⁹ Epstein, *The Ottoman Jewish Communities*, pp. 111.

¹³⁰ Epstein, *The Ottoman Jewish Communities*, p. 101.

¹³¹ Epstein, *The Ottoman Jewish Communities*, p. 112-113, Halil Sahillioğlu, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2 (1963), s. 184, 199'dan naklen.

faktöre bağlıydı: menşeyi ve gelenekler. Sefaradlar, İspanya'da, Portekiz'de ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktisadî ve kültürel başarılarından, gelişen Osmanlı ekonomisine, İmparatorluğun ilim hayatına ve silah sanayiine bir dereceye kadar katkılarından ve Osmanlı sarayında etkili konumlara ulaşmadaki başarılarından dolayı gurur duyuyorlardı.¹³² Bu sebeple 1492'den sonra İspanya'dan gelen Sefaradlar ve çeşitli devirlerde İstanbul'a gelen Aşkenaziler ile İstanbul'un eski Yahudileri olan Romanyotlar arasında zaman zaman gerginlikler yaşandığı bilinmektedir. İspanya, Portekiz ve Güney İtalya'dan göç eden Sefaradlar, çok geçmeden, rafine kültürel gelenekleri ve daha fazla sayıları sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudiler arasında hâkim topluluk oldular.¹³³ Sefarad üstünlüğüne karşı güçlü ve sürekli bir direniş, yalnızca Yunanca konuşan iki topluluktan geldi: ülkedeki en eski Yahudi cemaati olmaktan gurur duyan Romanyotlar ve inançları ve gelenekleri bakımından diğerlerinden farklı olan Karailer.¹³⁴ Romanyot, Sefarad ve Karaî Yahudi cemaatleri XVII. yüzyıla kadar farklı kimliklerini devam ettirdiler; fakat 1633 ve 1660 yangınları sonucu meydana gelen iskân değişiklikleri sebebiyle cemaatler karıştı ve sonuçta bir cemaat oldular. Bu yangınların (ve aynı dönemdeki çeşitli veba salgınlarnın) bir sonucu olarak birçok Yahudinin yeni mahallelere taşınması, topluluğun iç yapısında derin değişikliklere sebep oldu. Aynı kökene sahip insanlar tarafından kurulan ve genellikle sinagogları çevresinde aynı mahallede yoğunlaşan bağımsız cemaatlere dayanan eski düzen, İmparatorluğun birçok yerinde tamamen çöktü. Yangınları takip eden yeniden yapılanma sırasında birçok Romanyotun Sefarad cemaatlerine katıldığı görüldü. Bu dönemde Romanyotlar nihayet üstünlüğüne çok uzun süre direndikleri Sefaradlara yenildiler. İstanbul'daki Romanyotlar, atalarının dilinden vazgeçip Sefaradlar tarafından konuşulan İspanyolca'yı benimseyerek Sefaradlar arasında asimile oldular. İber Yahudileri, son beş yüz yıl boyunca, İstanbul'daki Yahudi gruplarının hemen hemen hepsini -Aşkenaziler, İtalyanlar, Fransızlar ve bilhassa Romanyotları- asimile etmiştir.¹³⁵

Makalemizde izah ettiğimiz bilgilerden Selânik'ten sürgün olarak İstanbul'a iskân edilen Yahudiler sürgünden kaynaklanan sıkıntıları atlattıktan sonra şehrin iktisadî hayatında müessir bir unsur olarak öne çıktıkları anlaşılmaktadır. İstanbul, Selânik sürgünlerinin yerleşmesinden 40 yıl sonra İspanya ve başka ülkelerden gelen yeni Yahudi göçüne sahne olmuştur. Romanyot diye adlandırılan Bizans Yahudileri ile İspanya'dan gelen Sefaradlar ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen Aşkenazlar arasında kültür ayrılığı kendini göstermiştir. Eskiden beri mevcut olan Rabbanî ve Karaî mezhepleri ihtilafı yeni gelenlerle büyüyerek devam etmiş, mezhep ayrılığı ve

¹³² Aryeh Shmuelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries: Administrative, Economic, Legal and Social Relations as Reflected in the Responsa*, Leiden 1984, s. 13. H. J. Zimmels, *Ashkenazim and Sephardim*, London 1958, pp. 43-45'ten naklen.

¹³³ Shmuelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire*, p. 12.

¹³⁴ Heyd, "The Jewish Communities of Istanbul", p. 308.

¹³⁵ Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin*, s. 87; Heyd, "The Jewish Communities", p. 313.

iktisadî konulardaki rekabet sebebiyle İstanbul'da yaşayan muhtelif mezheplere ve sosyal gruplara mensup Yahudiler arasında zaman zaman gerginlikler yaşanmış, bu rekabette zamanla daha güçlü bir unsur olan Sefaradlar ön plana çıkmış ve Yahudi cemaatlerine her bakımdan hâkim olmuşlardır. Sefarad Yahudilerinin dili olan İspanyolca'nın bütün Yahudiler tarafından konuşulmaya başlaması da bunu göstermektedir.

Kaynaklar

A. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

TT.d 3 numaralı Selânik Mufassal Tabrir Defteri.

TT.d 7 numaralı Selânik Mufassal Tabrir Defteri.

TT.d 403 numaralı Selânik Mufassal Tabrir Defteri.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadîme Arşivi (TKGMA)

TD 186 numaralı Selânik Mufassal Tabrir Defteri.

B. Neşredilmiş Vesikalar ve Diğer Kaynaklar

Barkan, Ömer Lütfi – Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tabrir Defteri 953 (1546)*, İstanbul 1970.

Benjamin of Tudela, *The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*, (transl. and ed. A. Asher), Vol. I: Text, Bibliography, and Translation, London and Berlin 1840.

BNCM: “SN 16/35 [Selânik Mufassal Tahrir Defteri parçası]”, (ed. Bistra A. Cvetkova), *Fontes Turcici Historae Bulgaricae*, XIV, Sofia 1972, s. 386-402.

Bertrandon de la Broquière, *Denizşarı Seyahat*, (çev. İlhan Arda), İstanbul 2000.

Dernschwam, Hans, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinople und Kleinasien (1554-1555)*, (ed. F. Babinger), Münih-Leipzig 1923.

Dukas, *İstanbul'un Fetih: Dukas Kroniği (1341-1462)*, (çev. V. Mirmiroğlu), İstanbul 2013.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C. I, (çev., inc. ve notlar A. Sait Aykut), İstanbul 2004.

Evliya Çelebi Mehmed Zillî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Birinci cild, (tabii Ahmed Cevdet), Dersaadet 1314.

Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Ankara 1938.

Fatih Sultan Mehmed'in 877/1472 Tarihli Vakfiyesi, (çev. Ahmet Beyatlı), Ankara 2013.

“Fatih Sultan Mehmed'in Ayasofya Vakfiyesi”, (terc. Ahmed Akgündüz-Said Öztürk-Yaşar Baş), *Fatih: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Bülteni Ayasofya Özel Sayısı*, Ocak-Mart (2014), s. 29-246.

Haham Yosef Taitazaq, *Responsa*, (ed. M. Benayahu), Kudüs 1987.

İnalçık, Halil, *The Ottoman Survey of 1455, The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*, İstanbul 2012.

Kritovulos, *İstanbul'un Fetih*, (çev. Karolidi, haz. Muzaffer Gökman), İstanbul 1967.

The Alexiad of Anna Comnena, (transl. E. R. A. Sewter), Bungay 1969.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, (haz. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977.

C. Araştırmalar ve İncelemeler

- Akhiezer, Golda, "Byzantine Karaism in the Eleventh to Fifteenth Centuries", *Jews in Byzantium: Dialectics of Minority and Majority Cultures*, Leiden-Boston 2011, pp. 723-761.
- Aydın, Mehmet, "İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2002), s. 5-25.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Ankara 1958.
- Banescu, N., "Le patriarche Athanase Ier et Andronic II Paleologue: etat religieux, politique et social de l'Empire, Academie roumaine", *Bulletin de la section historique*, 23 (1942), pp. 28-56.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 11, 1949-1950, s. 524-569.
- Başkan, Yahya, "İstanbul'un Fethi ve Yahudiler", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11/3 (Eylül 2024), s. 63-84.
- Bowman, Steven B., *The Jews of Byzantium 1204-1453*, Alabama 1985.
- Demirkent, Işın, "İstanbul - Tarih: Kuruluşundan Fethine Kadar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, 23, s. 205-212.
- Dusteler, Eric R., *İstanbul'daki Venedikliler: Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*, (çev. Taciser Ulaş Belge), İstanbul 2012.
- Epstein, Mark Alan, *The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Freiburg 1980.
- Eyice, Semavi, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", *TTK Atatürk Konferansları VII: 1975*, Ankara 1980, s. 89-182.
- Franco, M., *Essai sur L'Histoire des Israelites de L'Empire Ottoman*, Paris 1897.
- Du Fresne, *Histoire byzantine II*, Paris 1680.
- Galanti, Avram, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1947.
- Goitein, S. D., "Eduyot qedumot min ha Geniza al qehillat Saloniki", *Sennot*, 2 (1971-1978), pp. 11-33.
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk, "Haliç Yahudileri ve Sinagogları", *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyum Bildirileri Kitabı*, İstanbul 2004.
- Güleryüz, Naim A., "Tarih Boyunca İstanbul'da Yahudi İkamet Bölgeleri", *Tarih İçinde İstanbul: Uluslararası Sempozyum - Bildiriler*, İstanbul 2011, s. 309-319.
- _____, *Tarih Boyunca Trakya ve Anadolu'da Yahudi Yerleşim Yerleri*, Cilt: I – İstanbul 2018.
- Hacker, J. R., "Ottoman Policy towards the Jews and Jewish Attitudes towards the Ottomans during the Fifteenth Century", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (eds. B. Braude and B. Lewis), Cilt I, The Central Lands, 117-126, New York 1982, pp. 117-126.
- Hagouel, Paul Isaac, "History of the Jews of Thessaloniki: From Jews to Hellenes, From Antiquity to Modern Times", *Jews in Macedonia: History, Tradition, Culture, Language and Religion, On the Occasion of the 70th Anniversary of the Renewal of the Jewish Community in Macedonia After the Second World War (1944-2014)*, *International Scientific Conference, MASA, 18-19 December 2014, Skopje*, Skopje 2015, pp. 31-35.

- Heyd, Uriel, "The Jewish Communities of Istanbul in the Seventeenth Century," *Oriens*, 6/2 (1953), pp. 299-314.
- Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), Ankara 1975.
- İnalçık, Halil, "Jews in the Ottoman Economy and Finances, 1450-1500", *The Islamic World From Classical to Modern Times: Essays in Honor of Bernard Lewis*, (eds. C. E. Bosworth and others), Princeton 1989, pp. 513-550.
- _____, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", (çev. Oktay Özel), *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara 2000, s. 443-472.
- _____, "İstanbul - Türk Devri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, 23, s. 220-239.
- _____, "Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", (terc. Fahri Unan), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (2015), s. 215-225.
- _____, *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetih'ten sonra İstanbul'un Yeniden İnşası, Bilâd-i Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, İstanbul 2019.
- İzzeddin, Mehmed, "Un texte arabe inedit sur Constantinople le byzantine", *Journal asiatique*, 246 (1958), pp. 453-457.
- Jacoby, D., "Les quartiers juifs de Constantinople a l'epoque byzantine", *Byzantion*, 37 (1967), pp. 167-227.
- _____, "The Jews of Constantinople and their demographic hinterland", *Constantinople and Its Hinterland*, ed. Cyril Mango and Gilbert Dagron, Cambridge 1995, pp. 221-232.
- _____, "The Jewish Community of Constantinople from the Komnenan to the Palaiologan Period", *Vizantijskiy Vremennik*, 55/2 (80) (1998), pp. 31-40.
- _____, "The Jewish Communities of the Byzantine World from the Tenth to the Mid-Fifteenth Century: Some Aspects of their Evolution", *Jewish Reception of Greek Bible Versions. Studies in their Use in Late Antiquity and the Middle Ages*, (eds. Nicholas de Lange and others), Tübingen 2009, pp. 157-181.
- De Khitrowo, B., *Itinéraires Russes en Orient*, Geneve 1889.
- De Lange, Nicholas, "Jewish education in the Byzantine Empire in the twelfth century", *Jewish education and learning*, (eds. G. Abramson-T. Parfitt), Chur, 1994, pp. 115-128.
- _____, "The Hebrew Language in the European Diaspora", *Studies on the Jewish Diasporas in the Hellenistic and Roman periods*, (eds. B. Isaac-A. Oppenheimer), Tel Aviv 1996, pp. 109-137.
- _____, "Hebrews, Greeks or Romans? Jewish culture and identity in Byzantium", *Strangers to themselves: the Byzantine outsider (Papers from the Thirty-second Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Sussex, Brighton, March 1998)*, (ed. Dion C. Smythe), Aldershot 2000, pp. 105-118.
- _____, "Byzantium", *The Cambridge History of Judaism, Volume 6: The Middle Ages: The Christian World*, (vol. ed. Robert Chazan), Cambridge 2018, pp. 76-97, 884-885.
- Levy, Avigdor, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Princeton, New Jersey 1992.
- Lewis, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler*, (çev. Bahadır Sina Şener), Ankara 1996.
- Lowry, Heath W., "Portrait of a City: The Population and Topography of Ottoman Selânik (Thessaloniki) in the Year 1478", *Diptiha* (1980-1981), pp. 254-292.
- _____, "From Lesser Wars to the Mightiest War: The Ottoman Conquest and Transformation of Byzantine Urban Centers in the Fifteenth Century", *Continuity*

- and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*, (eds. Anthony Bryer-Heath Lowry), Birmingham 1986, pp. 323-338.
- Majeska, George, P., *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Washington 1984.
- Millingen, Alexander Van, *Byzantine Constantinople: the Walls of the City and Adjoining Historical Sites*, London 1899.
- Molho, Michael, *Histoire des Israelites de Castoria*, Thessaloniki, 1938.
- Müller-Wiener, Wolfgang, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion - Konstantinopolis - İstanbul*, (çev. Ülker Sayın), İstanbul 2001.
- Nehama, Jos., *Histoire des Israelites de Salonique, Tome I: La Communauté Romaniote – Les Sefaradis et leur Dispersion*, Salonique 1935.
- Nigdelis, Pantelis M., “Synagoge(n) und Gemeinde der Juden in Thessaloniki: Fragen aufgrund einer neuen jüdischen Grabinschrift der Kaiserzeit”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 102 (1994), pp. 297-306.
- Pala, Ayhan, “Aksaraylıların İstanbul'da İskân”, *Aksaray ve Cemaleddin-i Aksarayî Sempozyumu*, 22-23-24 Ekim 1993, İstanbul 1994, s. 71-74.
- , *XV-XVI. Yüzyıllarda Selânik Şehri*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Pertusi, Agostino, *İstanbul'un Fethi, C. 2: Dünyadaki Yankısı*, (terc. Mahmut H. Şakiroğlu), İstanbul 2006.
- Rozen, Minna, *İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi Oluşum Yılları, 1453-1566*, İstanbul 2010.
- Sahillioglu, Halil, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2 (1963), s. 145-218.
- Schneider, Alfons Maria, “XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu”, *Belleten*, XVI/61-64 (1952), s. 35-48.
- Shapira, Dan, *Avraham Firkovicz in Istanbul (1830-1832)*, Ankara 2003.
- Sharf, Andrew, “Constantinople”, *Encyclopaedia Judaica*, (ed. Fred Skolnik), 2nd ed., p. 182.
- Shmuelevitz, Aryeh, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries: Administrative, Economic, Legal and Social Relations as Reflected in the Responsa*, Leiden 1984.
- Starr, Joshua, *Romania: The Jewries of the Levant After the Fourth Crusade*, Paris 1949.
- , “The Status of the Jewries of the Levant After the Fourth Crusade”, *Actes du VIe Congres International d'Etudes Byzantines, Paris 27 Juillet – A Aout 1948, Tome I*, Paris 1950, pp. 199-204.
- Tekindağ, M. C. Şehâbeddin, “İstanbul - Türk Devri”, *İslâm Ansiklopedisi*, V/II, s. 1199-1214.
- Treu, M., *Maximi monachi Planudis epistulae*, Breslau 1886, 1890.
- Ursinus, Michael, “An Ottoman Census Register for the Area of Serres of 859 H. (1454-1455)? A Reconsideration of the Date of Composition of Tahrir Defteri TT 3”, *Südost-Forschungen*, XLV (1986), pp. 25-36.
- Ülgen, Ali Saim, *Fatih Devrinde İstanbul, 1453-1481*, Ankara 1939.
- Vulic, N., “Inscription grecque de Stobi”, *Bulletin de correspondance hellenique*, 56 (1932), pp. 291-298.

- Yerasimos, Stéphane, “La communauté juives d’Istanbul à la fin du XVIe siècle”, *Turcica, Revue d’Etudes Turques*, XXVII (1995), pp. 101-130.
- Yerasimos, Stephanos, “La Foundation d’Istanbul Ottomane”, *7 Centuries of Ottoman Architecture: A Supra-National Heritage*, (ed. Nur Akın-Afife Batur-Selçuk Batur), İstanbul 2001, pp. 204-224.
- Yeşildal, Mustafa, *Balat’taki Yabudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Zimmels, H. J., *Ashkenazim and Sephardim*, London 1958.

Summary

The settlement of the Thessaloniki Jews in Istanbul is an application of the policy of developing the city as an imperial center. Istanbul was the scene of an enormous reconstruction activity after the conquest. Various communities from Anatolia and Rumelia were settled here in parallel with the city's reconstruction. The demographic appearance of the city has changed with the settlement policy of exile on the one hand, and volunteers on the other. In this framework, the Thessaloniki Jews were settled in the city with the decision of exile. There were Romaniots, Karaite, Ashkenazi and Italian Jewish communities in Istanbul before the conquest. Greek-speaking Jews, who lived in Anatolia and the Balkans during the Byzantine period and called themselves Romaniot, were forced to settle in Istanbul after the conquest of Istanbul. In this framework, it is known that the Jewish Community of Thessaloniki was also immigrated to Istanbul. As a result of this compulsory settlement policy implemented after the conquest of Istanbul, there was no Jewish population left in Thessaloniki. This situation changed and Sephardic Jews became the most crowded religious community of the city, with the arrival of Spanish Jews at the end of the 15th century. In this article, in the light of Ottoman archive documents and researches, the effects of Jews who were subjected to compulsion from Thessaloniki to Istanbul will be discussed.

It was founded in Anatolia and the Balkans during the Roman (Byzantine) periods, its traditions and cultures were formed under Byzantine rule, and Greek-speaking Jews were called Romaniot in terms of the people of the Roman country. In the third destruction of Thessaloniki in 1478, it is seen that 41% of the inhabitants of the city are Muslim and 59% are Christians. According to the Tahrir book, there are no Jewish populations living in the city. This is because the Jews who previously lived in the city were settled there after the conquest of Istanbul. After the conquest, 50 Jewish communities from Thessaloniki and Edirne were settled in Istanbul. It is estimated that those who came from Thessaloniki by exile were probably settled in Istanbul between 1455 and 1457.

After the conquest, Sultan Mehmed the Conqueror declared that those who fled from the people of the city could return to their homes after the security was established, and he placed one-fifth of the prisoners of war, which was his share, on the shores of the Golden Horn. The sultan gave them houses

and granted them tax exemption, and other captives were allowed to settle in the city on the condition that they pay their ransom. Before leaving Istanbul, Fatih issued edicts ordering some wealthy Muslim, Christian and Jewish families from Rumelia and Anatolia to be sent to Istanbul, and ordered 4000 families from Anatolia and Rumelia to be settled in Istanbul. According to B. Lewis, the purpose of this practice was to bring a people who are economically active but politically reliable into the city. The resettlement policy, which initially faced resistance and various difficulties, was successful in the long run. With additional measures, the city developed rapidly. Meanwhile, Ashkenazi Rabbi Isaac Sarfati sent a Hebrew letter to all Jews in Swabia, Styria, Moravia, Hungary, and the Rhine provinces in 1454, encouraging them to leave their country and settle in their new Jewish homeland. Not long after the exiles settled in the city, the Jews of Istanbul excelled in the traditional areas of big-capital trade.

From the information we have explained in our article, it is understood that the Jews, who were settled in Istanbul as exile from Thessaloniki, came to the forefront as an influential factor in the economic life of the city after overcoming the troubles caused by the exile. 40 years after the settling of the Thessaloniki exiles, Istanbul witnessed new Jewish immigration from Spain and other countries. Cultural differences emerged between Byzantine Jews, called Romaniotes, and Sephardi from Spain and Ashkenazim from Eastern European countries. The conflict between the Rabbani and Karaite sects, which had existed for a long time, continued to grow with the newcomers, and due to the sectarian division and competition on economic issues, tensions were experienced from time to time among the Jews belonging to various sects and social groups living in Istanbul. emerged and dominated the Jewish communities in all respects. The fact that Spanish, the language of the Sephardic Jews, began to be spoken by all Jews also shows this.